

Reproductie van Cultureel en Economisch Kapitaal op een Traditioneel en een Montessori-Lyceum*

M. Kalmijn en R. Batenburg**

ABSTRACT

In this article we report an analysis of data on pupils at two different grammar schools: a Montessori-school and a traditional school. The Montessori-school has a freer teaching style and pays more attention to extra-curricular activities than the traditional school. The central problem is to what extent the two schools have a different social recruitment of pupils and to what extent the schools reproduce the lifestyles of the parents. The concepts of economical and cultural capital in Bourdieu's theory on social stratification are used to formulate four specific hypotheses. The data provide two main results. First, the Montessori-school recruits its pupils from a cultural elite (a group which distinguishes itself from lower status groups by a high cultural lifestyle), and the traditional school recruits its pupils from an economical elite (a group which distinguishes itself by a high material lifestyle). Secondly, the Montessori-school plays only a minor part in the reproduction of the cultural lifestyle into a new generation, but the traditional school plays an important role in the reproduction of the material lifestyle into a new generation.

1. INLEIDING

Dit artikel is een verslag van een onderzoek naar verschillen tussen twee in onderwijsstijl van elkaar verschillende scholen: een Montessori-lyceum en een traditioneel lyceum. De onderzoeksvraag is in welke mate deze scholen een verschillende sociale rekrutering van leerlingen hebben en in welke mate zij de specifieke kenmerken van de herkomstmilieus bij de leerlingen bevestigen en aldus reproduceren.

Hypothesen omtrent verschillen tussen scholen in sociale rekrutering en de daarop aansluitende reproductie van sociale kenmerken ontleen we aan het werk van Bourdieu. Deze heeft voor het Franse onderwijs laten zien dat er grote verschillen zijn tussen universitaire studierichtingen wat betreft de leefstijl en sociale herkomst van de studenten (Bourdieu, 1973). Deze verschillen voert Bourdieu terug op de begrippen "cultureel" en "economisch kapitaal". Bourdieu is van oordeel dat bepaalde studierichtingen hun studenten rekruteren uit een groep mensen met veel "cultureel kapitaal", en andere studierichtingen hun studenten rekruteren uit een groep mensen met veel "economisch kapitaal".

De twee soorten "kapitaal" staan centraal in de stratificatietheorie van Bourdieu. Onder cultureel kapitaal verstaat hij de symbolische hulpbronnen waarmee mensen hun levenskansen verbeteren. Het gaat daarbij voornamelijk om de kennis en vaardigheden die men bezit. Cultureel kapitaal indiceert Bourdieu onder meer met de deelname aan formele culturele

(*) Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van het leeronderzoek tijdens onze studie sociologie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Speciale dank gaat uit naar Harry Ganzeboom, onze begeleider. We willen daarnaast Paul de Graaf bedanken voor zijn hulp en adviezen. Ook willen we de rectoren en docenten van de twee scholen bedanken voor hun medewerking, en de leerlingen voor de bereidheid de enquêtes in te vullen.

(**) De auteurs zijn doctoraalstudenten aan de Rijksuniversiteit te Utrecht bij de vakgroep Theoretische Sociologie en Methodenleer

activiteiten zoals theater- en museumbezoek. Onder economisch kapitaal verstaat Bourdieu de materiële hulpbronnen waarmee mensen hun levenskansen verbeteren. Het gaat hier voornamelijk om het bezit van een hoog inkomen en het bezit van luxe-goederen. Een derde kapitaal-soort die Bourdieu hanteert is sociaal kapitaal (Bourdieu, 1983)¹.

Het belang van cultureel en economisch kapitaal voor de stratificatie is tweeledig. Enerzijds fungeren ze als hulpbronnen waarmee mensen hun levenskansen verbeteren en hun positie in de statushiërarchie versterken, anderzijds definiëren ze een bepaalde leefstijl waarmee mensen zich van lagere groepen kunnen onderscheiden.

Over de wijze waarop cultureel en economisch kapitaal in de samenleving zijn verdeeld heeft Bourdieu de veronderstelling dat er een tweedimensionele statushiërarchie bestaat. Eén dimensie is gebaseerd op culturele status en één dimensie is gebaseerd op economische status. Op beide dimensies zijn elites te onderkennen. Deze vallen niet noodzakelijk samen. De culturele elite onderscheidt zich van lagere groepen en van de economische elite door een culturele leefstijl, die bestaat uit de deelname aan formele culturele activiteiten en het zich bezighouden met intellectuele en wetenschappelijke zaken. De economische elite onderscheidt zich van lagere groepen en van de culturele elite door een materiële leefstijl, die onder andere bestaat uit een sterk consumptieve vrijetijdsbesteding (Bourdieu, 1982). Een voorbeeld van een groep met veel cultureel kapitaal en weinig economisch kapitaal is die van leraren. Veel economisch en weinig cultureel kapitaal kenmerken daarentegen groepen als directeuren en managers. Een groep die beide kapitaal-soorten in ruime mate bezit bestaat uit vrije beroepsbeoefenaren.

Cultureel en economisch kapitaal fungeren niet alleen als hulpbronnen waarmee mensen hun eigen positie handhaven, maar tevens als middel om de eigen positie in een nieuwe generatie te reproduceren. Het onderwijs speelt hierbij volgens Bourdieu een centrale rol (Bourdieu, 1977). Via selectie en training gedurende de opleiding enerzijds en zelfselectie door leerlingen en ouders anderzijds bevestigt het onderwijs de bestaande maatschappelijke verdeling en de daarmee gepaard gaande sociale ongelijkheid. Bourdieus opvattingen over de reproducerende functie van het onderwijs sluiten nauw aan bij de conflicttheorie van Collins (1971). Deze theorie gaat uit van drie centrale stellingen. De eerste luidt dat ouders uit hogere statusgroepen dat onderwijs voor hun kind kiezen waarvan ze denken dat het hun kind opleidt voor een statuspositie die overeenkomt met hun eigen statuspositie. De tweede stelling luidt dat scholen selecteren op culturele en economische kenmerken. De derde stelling luidt dat scholen hun leerlingen tevens in de leefstijl van de hoge statusgroepen onderwijzen.

Onze probleemstelling is of Bourdieus idee dat er bepaalde onderwijsinstellingen zijn die hun studenten rekruteren uit de culturele elite en andere die hun studenten rekruteren uit de economische elite, opgaat voor de Nederlandse situatie. Een onderzoeksbevinding voor de Nederlandse situatie wordt geleverd door Beekenkamp & Dronkers (1984). Zij hebben, geïnspireerd door Bourdieu, onderzoek gedaan naar de directeuren van de 200 grootste industriële en 50 grootste financiële ondernemingen in Nederland. Zij vonden in de onderwijsloopbanen van deze economische elite twee universitaire studierichtingen die oververtegenwoordigd waren, te weten rechten en economie. In mindere mate was er sprake van een oververtegenwoordiging van universiteiten.

In dit onderzoek richten wij ons op het voortgezet onderwijs. We hebben een vergelijking gemaakt tussen leerlingen van een gewoon lyceum en leerlingen van een Montessori-lyceum. Het gewone lyceum behoort tot het traditionele onderwijs, dat op een klassikale manier lesgeeft en voornamelijk gericht is op cognitieve vaardigheden en voorbereiding op verdere studie en beroep. Het Montessori-lyceum vertegenwoordigt het vernieuwingsgerichte onderwijs. Hieronder vallen ook de Dalton-scholen, de Jenaplan-scholen en de Vrije Scholen. Deze scholen geven meestal niet op een klassikale manier les, maar richten zich op de individuele leerling waarbij deze ruimte krijgt zich in zijn eigen tempo te ontwikkelen. De gezagsverhouding tussen leraar en leerling is minder streng en men tracht de leerling op een alternatieve wijze voor het leren te motiveren. Het vergaren van kennis heet niet het enige doel te zijn. Men legt nadruk op sociale vaardigheden (samenwerken e.d.), persoonlijke vaardigheden (zelfontplooiing e.d.) en creatieve vaardigheden. Meer dan op andere scholen wordt tijdens en buiten de les aandacht

besteed aan culturele activiteiten, zoals muziekavonden, toneelvoorstellingen, kunstexposities en het lezen van literatuur. Kenmerken van de onderwijsstijl hebben onlangs de aandacht van Nederlandse onderzoekers getrokken (zie o.a. Meijnen, 1980, 1984). In het buitenland heeft men al eerder dit soort kenmerken onderzocht (zie o.a. Bennett, 1976).

Onze veronderstelling is nu dat de Montessori-school relatief veel leerlingen rekruteert uit de culturele elite en dat de traditionele school relatief veel leerlingen rekruteert uit de economische elite. De Montessori-leerlingen worden vervolgens in relatief sterke mate in een culturele leefstijl getraind, en de traditionele leerlingen in relatief sterke mate in een materiële leefstijl. Op deze manier versterken de scholen de kenmerken uit de twee onderscheiden herkomstmilieus en dragen ze aldus bij tot de reproductie van cultureel en economisch kapitaal. Deze veronderstellingen zullen in de volgende paragraaf in vier hypothesen worden vertaald: een rekruteringshypothese, een leerlingverschil-hypothese, een reproductiehypothese en een versterkingshypothese.

De opbouw van dit artikel is als volgt. Nadat de hypothesen zijn geformuleerd bespreken we de wijze waarop de data verzameld zijn en de inleidende resultaten daarvan. Hierin komen de verschillen tussen de scholen wat betreft onderwijsstijl aan de orde. Vervolgens bespreken we de variabelen die we uit de data hebben geconstrueerd. De rest van het artikel is gewijd aan de analyse van de data waarmee de hypothesen worden getoetst. Afgesloten wordt met conclusies.

2. HYPOTHESEN

De eerste hypothese is de *rekruteringshypothese* en gaat over de verschillen in sociale rekrutering tussen de scholen. De veronderstelling is dat de Montessori-school haar leerlingen rekruteert uit de culturele elite en de traditionele school haar leerlingen rekruteert uit de economische elite. De hypothese luidt dat ouders van kinderen op de Montessori-school meer cultureel kapitaal hebben dan ouders van kinderen op de traditionele school en dat ouders van kinderen op de traditionele school meer economisch kapitaal hebben dan ouders van kinderen op de Montessori-school. Deze hypothese komt voort uit de eerste stelling van Collins die luidt dat ouders uit hoge (culturele of economische) statusgroepen dat onderwijs voor hun kind kiezen waarvan ze denken dat het hun kind opleidt voor een (culturele of economische) statuspositie die overeenkomt met hun eigen positie.

Tevens kunnen we de vraag stellen in hoeverre de ouders tot verschillende *elites* behoren. Daarom zullen we op een aantal punten de ouders vergelijken met de gemiddelde Nederlander. Hierbij gaan we niet uit van vastomlijnde criteria voor elites, maar zullen we nagaan hoeveel meer cultureel en economisch kapitaal de ouders hebben in vergelijking tot de gemiddelde Nederlander.

De tweede hypothese gaat over de leerlingen, dit is de *leerlingverschil-hypothese*. We veronderstellen dat de Montessori-leerlingen meer culturele ambities hebben en meer culturele activiteiten ontplooiën dan traditionele leerlingen en dat de traditionele leerlingen meer economische ambities hebben dan de Montessori-leerlingen. Onder culturele ambities verstaan we de wensen met betrekking tot het uitoefenen van een beroep met een hoge culturele status en onder economische ambities verstaan we de wensen met betrekking tot het uitoefenen van een beroep met een hoge economische status.

De derde hypothese is de *reproductiehypothese*. Volgens Bourdieus theorie onderwijst de school haar leerlingen in de leefstijl van de statusgroep waaruit ze afkomstig zijn. We veronderstellen daarom dat de verschillen tussen de leerlingen voor een deel voortkomen uit verschillen in dezelfde richting tussen de ouders en dat de school deze verschillen vergroot. De school reproduceert de kenmerken van de herkomstmilieus van haar leerlingen. De vraag is in welke mate de gevonden verschillen tussen de leerlingen op de twee scholen zijn terug te voeren op de ouders, en in welke mate op de scholen.

De vorige hypothese stelde dat de scholen zouden bijdragen aan de leefstijl van hun leerlingen. De *versterkingshypothese* gaat over de mate waarin de scholen dat doen. Volgens

Bourdieu zijn het vooral de van huis uit cultureel rijke kinderen aan wie de "training" in de culturele leefstijl is besteed. We kunnen daarom veronderstellen dat naarmate de ouders van de Montessori-leerlingen meer cultureel kapitaal bezitten, hun kinderen op de Montessori-school meer "getraind" worden in een culturele leefstijl. Analooq voor de materiële leefstijl veronderstellen we dat naarmate de ouders van de traditionele leerlingen meer economisch kapitaal hebben, hun kinderen op de traditionele school meer "getraind" worden in een materiële leefstijl. De mate waarin de scholen bijdragen aan de leefstijl van hun leerlingen hangt af van de ouders.

3. DATAVERZAMELING

We hebben een Montessori-lyceum en een traditoneel lyceum onderzocht, beide scholen voor het bijzonder neutraal onderwijs. De scholen zijn gehuisvest in een soortgelijk geografisch rekruteringsgebied. Ons onderzoeksobject betrof zowel ouders als kinderen. Het ondervragen van beide groepen was om praktische redenen geen bereikbaar doel. We kozen daarom voor het schriftelijk enquêteren van leerlingen, waarbij deze ook vragen over hun ouders moesten beantwoorden.

Op de traditionele school hebben we twee vierde en twee vijfde VWO-klassen ondervraagd. Op de Montessori-school hebben we drie vierde en één vijfde klas ondervraagd. Zo kwamen we op een totaal van 83 respondenten op de traditionele school en 81 op de Montessori-school, tezamen 164 respondenten.

Onze veronderstelling was dat de Montessori-school tot het vernieuwingsgerichte onderwijs behoort en het gewone lyceum tot het traditionele onderwijs. Deze soorten onderwijs verschillen in onderwijsstijl. We hebben onderzocht in hoeverre onze scholen hierin verschillen. Daarom hebben we de leerlingen een aantal vragen gesteld over school teneinde te kunnen bepalen in hoeverre het zo is dat de Montessori-school meer aan buitenschoolse activiteiten doet en een vrijere onderwijsstijl heeft dan de traditionele school. Ten eerste hebben we hun gevraagd welke buitenschoolse activiteiten er op school plaatsvinden en of ze hier zelf aan deelnemen. Ten tweede hebben we hun gevraagd in hoeverre er op hun school aandacht wordt besteed aan punten die differentiëren naar onderwijsstijl.

Uit tabel 1 blijkt dat op het Montessori-lyceum meer leerlingen de optredens van popgroepen, toneelavonden en muziekuivoeringen van klassieke muziek bezoeken dan op het traditionele lyceum. Met betrekking tot het houden van schoolfeesten is het verschil in dezelfde richting, maar kleiner. Op het traditionele lyceum nemen meer leerlingen deel aan excursies en sportevenementen dan op het Montessori-lyceum. Ook met betrekking tot aandachtspunten op school zijn er grote verschillen. De meeste leerlingen op het Montessori-lyceum vinden dat hun school veel aandacht besteedt aan discussies over de samenleving, het leren samenwerken, het leren zelfstandig dingen te ondernemen en het leren een eigen verantwoordelijkheid te hebben. Op de traditionele school vinden erg weinig leerlingen dat hun school veel aandacht aan deze zaken besteedt. Dit verschil in beoordeling bestaat ook, maar in mindere mate, voor de aandacht voor kunst en creativiteit, de voorbereiding op beroep en het leren kritisch over zaken na te denken. Met betrekking tot het goed leren presteren zijn er op de traditionele school meer leerlingen die vinden dat hun school hier veel aandacht aan besteedt. Kleinere verschillen in dezelfde richting zijn er voor het leren van vakken en aandacht voor de wetenschap.

De conclusies luiden dat de Montessori-leerlingen meer deelnemen aan buitenschoolse activiteiten en dat het verschil in onderwijsstijl, zoals gemeten door de aandachtspunten, duidelijk aanwezig is. Hiermee is aangetoond dat onze scholen de twee verschillende soorten onderwijs representeren.²

Tabel 1. Frequentietabellen van buitenschoolse activiteiten en aandachtspunten op de scholen zoals beoordeeld door de leerlingen (N = 164)

Buitenschoolse activiteiten: percentage "actief"	Traditionele school (N = 83)	Montessori-school (N = 81)
Toneelavonden	31%	50%
Muziekuitvoeringen klassiek	10%	19%
Optredens popgroepen	5%	60%
Schoolfeesten	61%	73%
Excursies	96%	80%
Sportevenementen	74%	62%
Schoolbibliotheek	69%	75%
Schoolkrant	12%	11%
Aandachtspunten: percentage van mening "veel aandacht"		
Vakken leren	80%	74%
Discussie samenleving	5%	79%
Beleefdheid	6%	4%
Kunst	5%	13%
Vorbereiding beroep	17%	36%
Vorbereiding studie	40%	43%
Creativiteit	11%	30%
Samenwerken	6%	79%
Leren te presteren	48%	28%
Zelfstandig initiatief	31%	90%
Kritisch nadenken	50%	80%
Eigen verantwoordelijkheid	37%	88%
Belangstelling voor wetenschap	31%	25%

4. VARIABELEN

We vatten cultureel en economisch kapitaal op als het deelnemen aan activiteiten waarmee men zich van andere groepen kan onderscheiden. We spreken in het vervolg over een culturele en een materiële leefstijl. Volgens de theorie wordt een culturele leefstijl gehanteerd door mensen met een hoge culturele status (culturele elite) en een materiële leefstijl door mensen met een hoge economische status (economische elite). We hebben de verschillende statusdimensies geoperationaliseerd door een culturele en economische beroepsstatus. In tegenstelling tot de ouders hebben de kinderen nog geen zelfstandige status. Ze hebben hiervoor wel ambities. Deze geambieerde status hebben we gemeten met de culturele en economische status van de door hen geambieerde beroepen.

De variabelen zijn als volgt geconstrueerd. De gegevens verdeelden we in groepjes. Alle onderdelen van een groepje werden verondersteld parallelinstrumenten te zijn voor de meting van één variabele. Als centrale maat voor interne consistentie van de variabelen werd Cronbachs alpha (CA) berekend.

We beschikken over 4 achtergrondvariabelen met betrekking tot de *ouders*:

- * OPLEIDING MOEDER: hoogst afgemaakte opleiding moeder in zeven niveaus.
- * OPLEIDING VADER: hoogst afgemaakte opleiding vader in zeven niveaus.
- * ECONOMISCHE STATUS VADER en CULTURELE STATUS VADER. We maken een onderscheid in culturele en economische status op basis van het beroep van de vader. Hiertoe

Tabel 2. Gemiddelde scores voor de culturele en economische beroepsstatus zoals toegekend door zeven beoordelaars aan zestien beroepstitels

Beroep	Cultureel prestige			Economisch prestige		
	M	S.D.	pos.	M	S.D.	pos.
Tandarts	2.6	1.1	11/12	5.0	0	1
Arts	2.7	1.1	10	4.7	.6	2
Accountant	2.0	.6	15	4.1	.8	3
Functie bedrijfsleven	2.6	.8	11/12	3.6	1.0	4
Architect	4.4	1.0	2/3	3.5	.8	5
Bedrijfseconoom	2.1	.9	14	3.3	.4	6
Reclameontwerper	4.0	.6	5	3.0	.4	7
Journalist	3.9	.7	6	2.7	.4	8
Eigenaar winkelbedrijf	1.9	.7	16	2.7	.8	9
Wetenschappelijk medewerker	3.6	.5	7/8	2.7	.2	10
Onderwijzer	3.6	.5	7/8	2.6	.5	11
Vakbondsbestuurder	2.4	.5	13	2.6	.3	12
Welzijnswerker	3.4	1.0	9	2.5	.4	13
Toneelspeler	4.3	.8	4	2.3	.4	14/15
Schrijver	4.9	.4	1	2.3	.4	14/15
Kunstenaar	4.4	1.0	2/3	2.2	.4	16

De enquetevragen waren:

“Wij willen U verzoeken onderstaande beroepen te beoordelen naar hun culturele niveau. Dat kunt U doen door een kruisje te zetten bij één van de cijfers 1, 2, 3, 4 of 5, al naar gelang U de hoogte beoordeelt van het niveau van kennis en vaardigheden op cultureel gebied dat bij een beroep hoort.”

“Zou U tevens onderstaande beroepen willen beoordelen naar hun economisch/financieel niveau? Dit kunt U doen door een kruisje te zetten bij één van de cijfers 1, 2, 3, 4 of 5, al naar gelang U denkt dat het netto maandinkomen van elk beroep bedraagt.”

hebben we een lijst van 16 beroepen aan 7 beoordelaars voorgelegd met de vraag deze beroepen een culturele en een economische status toe te kennen. De consistentie tussen de beoordelaars hebben we gemeten met Cronbachs alpha. Voor de culturele schaal is deze .93, voor de economische schaal .96. In tabel 2 presenteren we de schalen voor economische en culturele status. De beroepen die niet in de schaal voorkwamen hebben we zelf een plaats gegeven in de vastgestelde lijst.

We beschikken over 7 variabelen met betrekking tot de leefstijl van de ouders.

- * CULTUURDEELNAME OUDERS: toneel-, cabaret-, concert-, ballet- en museumbezoek van de ouders in het afgelopen jaar. CA = .67.
- * MUZIEKDEELNAME OUDERS: bespelen instrument, tijd besteed aan luisteren naar muziek, al of niet luisteren naar klassieke muziek, aantal elpees en cassettes in bezit en concertbezoek ouders. CA = .65.
- * LEZEN OUDERS: tijd besteed aan lezen, al of niet lezen van literatuur, poëzie en wetenschappelijke literatuur. CA = .58.
- * KUNSTBEZIT OUDERS: bezit olieverfschilderijen, etsen, aquarellen, zeefdrukken, beeldkunst, pentekeningen en boeken over kunst. CA = .60.
- * BEHEERSING VREEMDE TALEN OUDERS: mate waarin de ouders Frans, Engels en Duits spreken. CA = .68.
- * BEZIT LUXE-GOEDEREN OUDERS: Bezit auto('s), prijsklasse auto('s), bezit garage,

boot, vaatwasmachine en antiek, het soort huis (flat ... vrijstaand huis), grootte van het huis, grootte van de tuin en financiële steun aan kind bij het kopen van dure consumptiegoederen. CA = .73.

- * VAKANTIE OUDERS: aantal keren vakantie per jaar, al of niet vakantie in het buitenland en het al of niet gaan op wintersportvakantie. CA = .55.

We veronderstellen dat er in de leefstijlvariabelen twee verschillende dimensies aanwezig zijn, een culturele en een economische dimensie. Om deze veronderstelling te toetsen hebben we een factoranalyse uitgevoerd met twee factoren (Tabel 3).

De variabelen CULTUURDEELNAME, MUZIEKDEELNAME, LEZEN, KUNSTBEZIT, BEHEERSING VREEMDE TALEN blijken hoog te laden op de eerste factor; de variabelen BEZIT LUXE-GOEDEREN en VAKANTIE blijken hoog te laden op de tweede factor. De twee economische variabelen hebben we opgeteld tot de variabele MATERIELE LEEFSTIJL OUDERS³, de vijf culturele variabelen hebben we opgeteld tot de variabele CULTURELE LEEFSTIJL OUDERS.

Tabel 3. Factor-analyse* culturele en materiële leefstijl ouders

	I	II
Muziekdeelname	.76	.02
Lezen	.70	-.03
Kunstbezit	.52	.22
Beheersing vreemde talen	.44	.29
Cultuurdeelname	.63	.11
Bezit luxe-goederen	.08	.99
Vakantie	.07	.44

* orthogonale factoroplossing

De variabelen met gegevens over de *kinderen* zijn verdeeld in leefstijlvariabelen en variabelen met betrekking tot de ambities. De leefstijlvariabelen zijn:

- * CULTUURDEELNAME KIND: toneel-, cabaret-, concert-, ballet- en museumbezoek van het kind in het afgelopen jaar. CA = .64.
- * MUZIEKDEELNAME KIND: interesse van kind in muziek, bespelen muziekinstrument. De correlatie tussen deze twee variabelen is .16.
- * LEZEN KIND: aantal gelezen boeken kind en interesse kind in literatuur. De correlatie tussen deze twee variabelen is .34.

Gegevens over kunstbezit en de beheersing van vreemde talen zijn voor de kinderen niet vastgesteld. De overige variabelen zijn gelijk aan de culturele leefstijlvariabelen van de ouders. We hebben een factoranalyse uitgevoerd met één factor om na te gaan of er sprake is van één onderliggende dimensie. De variabelen hebben factorladingen van respectievelijk .43, .49 en .77. Ze zijn opgeteld tot de variabele CULTURELE LEEFSTIJL KIND.

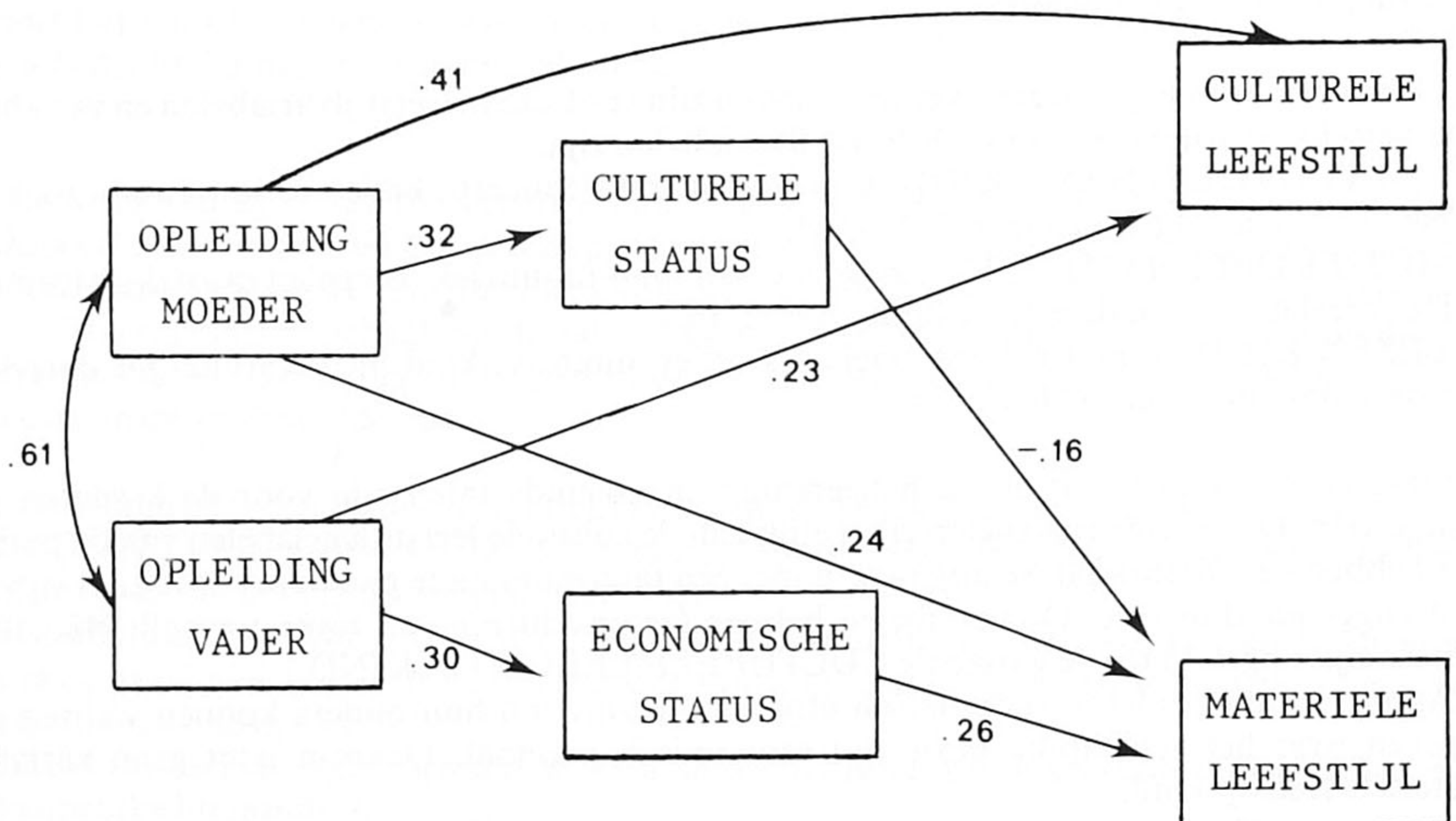
Aangezien de kinderen economisch afhankelijk zijn van hun ouders kunnen we nog niet spreken over het zelfstandig bezit van economisch kapitaal. Daarom is er geen variabele materiële leefstijl kind.

De variabelen met betrekking tot de ambities zijn de volgende:

- * ECONOMISCHE AMBITIE KIND en CULTURELE AMBITIE KIND. De leerlingen hebben we dezelfde lijst met 16 beroepen voorgelegd als die waarmee we de schalen voor de ouders geconstrueerd hebben. We hebben hun gevraagd voor elk beroep aan te geven hoe graag ze het later zouden willen uitoefenen. Voor elke leerling is de geambieerde culturele en

economische status bepaald door voor alle beroepen die de leerling "graag" of "heel graag" zou willen uitoefenen de culturele en economische scores te middelen. Tot slot bespreken we de samenhangen en causale relaties tussen de achtergrondvariabelen en de leefstijlvariabelen. Hiervoor presenteren we een padmodel met gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (Figuur 1) en een correlatiematrix (Tabel 4). (In het padmodel zijn alleen variabelen met een significant effect, een p-waarde van .10 of lager, opgenomen.)

We veronderstellen bij de ouders samenhangen tussen de culturele beroepsstatus en de culturele leefstijl en tussen de economische beroepsstatus en de materiële leefstijl. Deze samenhangen zijn inderdaad aanwezig. De culturele beroepsstatus correleert positief met de culturele leefstijl (.31) en negatief met de materiële leefstijl (-.14); de economische beroepsstatus correleert positief met de materiële leefstijl (.36) en nauwelijks met de culturele leefstijl (.07). Als constant gehouden wordt op de invloed van het opleidingsniveau van de ouders, blijkt het idee dat de beroepsstatus bepaalt wat voor leefstijl men heeft, niet geheel bevestigd te kunnen worden. De economische beroepsstatus heeft wel een effect op de materiële leefstijl, maar er is geen direct effect van de culturele beroepsstatus op de culturele leefstijl. De samenhang van de opleiding van de vader met de culturele leefstijl is sterker dan die met de materiële leefstijl (.48 tegen .24; voor de moeder: .55 respectievelijk .26). Deze samenhang verloopt deels via de statusvariabelen. Het feit dat de opleiding sterker correleert met de culturele leefstijl dan met de materiële leefstijl komt overeen met eerder gevonden resultaten waaruit blijkt dat de opleiding de belangrijkste determinant is van het deelnemen aan culturele activiteiten (Ganzeboom, 1984). Het inkomen is de belangrijkste determinant van een materiële leefstijl. Dat de materiële leefstijl (zwak) gecorreleerd is met de opleiding kan worden verklaard uit het feit dat het inkomen de belangrijkste determinant van deze leefstijl is en de opleiding correleert met het inkomen.

Figuur 1: Regressiemodel van de leefstijlvariabelen en achtergrondvariabelen van de ouders (gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten) (N = 163)*.

* alleen significante effecten ($p < .10$)

Tabel 4. Correlatiematrix, gemiddelden en standaardafwijkingen van de geconstrueerde variabelen

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
(1)									
(2)	.612								
(3)	.270	.296							
(4)	.316	.292	-.223						
(5)	.550	.482	.073	.311					
(6)	.262	.235	.360	-.142	.168				
(7)	.251	.230	-.007	.040	.444	.063			
(8)	-.174	-.101	.034	-.175	-.188	.104	-.337		
(9)	.221	.149	-.047	.196	.287	-.152	.348	-.625	
(10)	.230	.228	-.143	.158	.336	-.122	.295	-.301	.255
gemiddelde	4.99	5.89	3.22	2.95	0	0	0	3.07	3.38
S.D.	1.7	1.5	.7	.7	1	1	1	.4	.6
N	155	158	152	152	164	164	164	159	159

- (1) Opleiding moeder
 (2) Opleiding vader
 (3) Economische status vader
 (4) Culturele status vader
 (5) Culturele leefstijl ouders
 (6) Materiële leefstijl ouders
 (7) Culturele leefstijl kind
 (8) Economische ambities kind
 (9) Culturele ambities kind
 (10) School (0 = traditioneel; 1 = Montessori)

5. ANALYSE VAN DE RESULTATEN

De toetsing van de *rekruteringshypothese* is gedaan met logit-analyse omdat de afhankelijke variabele, de schoolkeuze, een dichotome variabele is. De traditionele school heeft code 0 en de Montessori-school heeft code 1. De voorspelling is dat ouders van kinderen op de Montessori-school meer een culturele leefstijl hebben dan ouders van kinderen op de traditionele school. Vool de materiële leefstijl is de voorspelling dat ouders van kinderen op de traditionele school meer een materiële leefstijl hebben dan ouders van kinderen op de Montessori-school. We veronderstellen bovendien dat de eventuele samenhang van de schoolsoort met de achtergrondvariabelen verdwijnt als we constant houden op de invloed van de leefstijlvariabelen. De theorie veronderstelt immers dat het de leefstijl is waarvan de ouders verwachten dat deze op een bepaald type school versterkt zal worden. De vergelijkingen staan in Tabel 5. De onafhankelijke variabelen zijn hier omgerekend in standaardcores.

De eerste vergelijking met alle variabelen geeft een log-likelihood van 193.9 (bij 157 vrijheidsgraden). Er zijn significante effecten van economische status vader en van materiële en culturele leefstijl ouders (grootte van de effecten is minstens twee keer hun standaarddeviatie). Als we alleen de leefstijlvariabelen in de analyse houden, zoals bij de tweede vergelijking, is de log-likelihood 201.6. Het verschil hiertussen is klein en niet significant bij 4 vrijheidsgraden. We kunnen daarom volstaan met de tweede vergelijking. De effecten van de culturele en materiële leefstijl zijn in de voorspelde richting. De rekruteringshypothese wordt hiermee bevestigd.

Tabel 5. Logit-analyse van de schoolkeuze. Afhankelijke variabele: kans op keuze voor Montessori-school (N = 164)*

	(1)		(2)	
	Beta	S.E.	Beta	S.E.
OPLEIDING VADER	.382	.234 n.s.		
OPLEIDING MOEDER	.219	.160 n.s.		
ECONOMISCHE STATUS VADER	-.428	.201		
CULTURELE STATUS VADER	-.158	.197 n.s.		
MATERIËLE LEEFSTIJL	-.461	.203	-.443	.182
CULTURELE LEEFSTIJL	.677	.243	.853	.207
Log-Likelihood	193.9		201.6	
Vrijheidsgraden	157		161	

* de onafhankelijke variabelen zijn omgezet in Z-scores

We concluderen dat Montessori-ouders, overeenkomstig de rekruteringshypothese, cultureel "rijker" en economisch "armer" zijn dan de ouders van de leerlingen op het traditionele lyceum. Voorts willen we nagaan in hoeverre de ouders ook cultureel respectievelijk economisch "rijker" zijn dan de gemiddelde Nederlander, en dus tot een culturele of economische *elite* behoren. Daarvoor vergelijken we een aantal culturele en economische kenmerken van de ouders met gegevens uit steekproeven uit de Nederlandse bevolking.

Uit Tabel 6 blijkt dat de ouders van beide scholen op bijna alle culturele en economische kenmerken hoger scoren dan de Nederlandse bevolking. Voorts scoren de Montessori-ouders op de meeste culturele kenmerken hoger dan de ouders van de leerlingen op de traditionele school.

Zo heeft 46% van de ouders van de Montessori-leerlingen wetenschappelijk onderwijs gevolgd tegen 23% van de ouders van de leerlingen op de traditionele school. Voor de Nederlandse bevolking is dit percentage 2.5.

De verschillen in de beroepssfeer zijn erg groot. 10% van de Montessori-vaders heeft een beroep in de wetenschap tegen 5% van de traditionele vaders en 1.2% van de mannelijke Nederlandse bevolking tussen de 18 en 65 jaar. Daarnaast is 19% van de traditionele vaders en 5% van de Montessori-vaders directeur terwijl slechts 1.7% van de Nederlandse bevolking dat is. Bovendien is op beide scholen het percentage vrije beroepsbeoefenaren (vaders) hoger dan in de Nederlandse bevolking.

Met betrekking tot verschillen in leefstijl merken we op dat van de Montessori-ouders 86% het afgelopen jaar naar het theater is geweest. Dit percentage is voor de traditionele ouders 78% en voor de Nederlandse bevolking 33%. Op een aantal materiële leefstijlkenmerken scoren de traditionele ouders het hoogst. Zo woont 46% van de traditionele ouders in een vrijstaand huis, tegen 25% van de Montessori-ouders en 18% van de Nederlandse bevolking. 89% van de traditionele ouders gaat in het buitenland op vakantie tegen 85% van de Montessori-ouders en 28% van de Nederlandse bevolking. 59% van de traditionele ouders bezit een vaatwasmachine tegen 44% van de Montessori-ouders en 11% van de Nederlandse bevolking. Een uitzondering is het bezit van een tweede huis: 11% van de traditionele ouders tegen 15% van de Montessori-ouders. Wel is dat in beide gevallen hoger dan de Nederlandse bevolking (3%).

De conclusie is dat de ouders op beide lycea zowel cultureel als economisch rijker zijn dan de gemiddelde Nederlander. De Montessori-ouders zijn cultureel rijker dan de traditionele ouders en de traditionele ouders scoren hoger op kenmerken van de materiële leefstijl dan de Montessori-ouders. Vooral met betrekking tot onderwijs (wetenschappelijke opleiding) en beroep (directeuren) zijn de verschillen erg groot. Dit kan gelden als een argument voor het idee

Tabel 6. Vergelijking culturele en economische kenmerken van de ouders met landelijke steekproefcijfers*

	Nederland				Scholen	
	(1)	(2)	(3)	(4)	Traditioneel (N = 83)	Montessori (N = 81)
Wetenschappelijke opleiding gevolgd			2.5%		23%	46%
Vader directeur				1.7%	19%	5%
Vader wetenschappelijk beroep				1.2%	5%	10%
Vader vrij beroep				1.9%	15%	10%
Bezoek theater	33%				78%	86%
Bezoek museum	42%				83%	77%
Lezen			29%**		49%***	62%***
Klassieke muziek luisteren (>1x p.mnd.)	40%				58%	64%
Type woning						
flat	21%				1%	9%
vrijstaand huis	18%				46%	25%
Gemiddeld aantal kamers in huis	4.5	5.0			6.4	6.7
Vakantie buitenland	28%				89%	85%
Bezit tweede huis	5%	3%			11%	15%
Bezit vaatwasmachine		11%			59%	44%
Bezit boot		5%			25%	23%

* Bronnen:

(1) Sociaal en Cultureel Rapport 1984. SCP. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.

(2) Statistisch Zakboek 1982. CBS. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.

(3) Knulst, W. & Schoonderwoerd, L. (1983). Waar blijft de tijd? SCP. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.

(4) UMS-file (Samenstelling van drie nationale steekproeven gedaan in de periode 1977-1982 gemaakt door het Utrechts Mobiliteits Seminar.)

** afgelopen maand 3 of meer boeken gelezen (incl. studieboeken)

*** veel/erg veel lezen (excl. studieboeken)

dat er twee verschillende elites bestaan, één op basis van een culturele dimensie en één op basis van een economische dimensie.

In de *leerlingverschil-hypothese* gaat het om de verschillen in economische en culturele kenmerken tussen de leerlingen van de twee scholen. We beschikken over drie variabelen: de huidige culturele activiteiten (leefstijl), de gewenste culturele beroepsstatus (culturele ambities) en de gewenste economische beroepsstatus (economische ambities). 30 procent van de leerlingen geeft in antwoord op een open vraag in de enquête te kennen nog niet precies te weten welk beroep zij later willen uitoefenen. Dit betekent niet dat ze geen ambities hebben om een bepaalde culturele of economische status te verwerven. We hebben de leerlingen voor de 16 beroepen uit de beroepsprestigeschalen laten aangeven hoe graag ze deze zouden willen uitoefenen.

Om de leerlingen op de twee scholen te vergelijken kijken we naar de correlaties van de drie leerlingvariabelen met de schoolvariabele (zie Tabel 4). De correlaties bevestigen voor alle drie de variabelen de leerlingverschil-hypothese. Montessori-leerlingen hebben meer een culturele leefstijl dan traditionele leerlingen en hebben meer culturele ambities. Traditionele leerlingen hebben meer economische ambities dan de Montessori-leerlingen.

Uit het voorafgaande blijkt op zichzelf niet dat de school bijdraagt aan de ontwikkeling van de leefstijl en ambities. De verschillen kunnen alleen te danken zijn aan de verschillen tussen de Montessori-ouders en de traditionele ouders. Het kan zo zijn dat de Montessori-leerlingen meer culturele ambities hebben omdat ze deze van hun cultureel rijkere ouders hebben meegekregen. Hetzelfde kan gelden voor de hogere economische ambities van traditionele leerlingen. Kortom, ligt het aan de ouders of ligt het aan de school? Hierover gaat de *reproductiehypothese*. De veronderstelling is dat de Montessori-school niet alleen haar leerlingen rekruteert uit een culturele elite, maar hen tevens in een culturele leefstijl instrueert, en dat de traditionele school niet alleen haar leerlingen rekruteert uit een economische elite, maar hen tevens in een materiële leefstijl instrueert.

Voor alle drie de afhankelijke variabelen zijn regressieanalyses uitgevoerd waarbij de achtergrondvariabelen en de leefstijlvariabelen van de ouders en de schoolvariabele de predictoren zijn. Alleen variabelen met een significant effect ($p < .10$) zijn in de regressievergelijkingen opgenomen. We beginnen met de eerste afhankelijke variabele:

$$\text{ECONOMISCHE AMBITIE KIND} = -.30 (\text{SCHOOL})$$

De school heeft een direct effect en de overige effecten vallen weg. Dit betekent dat de traditionele school meer bijdraagt aan de economische ambities van haar leerlingen dan de Montessori-school dat doet bij haar leerlingen. De variabelen met betrekking tot de ouders hebben geen direct effect op de economische ambities van de kinderen. Ze hebben wel een indirect effect op ambities. Dit effect loopt van de materiële leefstijl van de ouders naar de school (gezien het resultaat bij de toetsing van de rekruteringshypothese), en van de school naar de economische ambities van de kinderen (direct effect $-.30$). We kunnen concluderen dat de materiële leefstijl van de ouders via de school wordt overgedragen op de kinderen, kortom, de school reproduceert dit kenmerk van het herkomstmilieu van haar leerlingen.

De tweede afhankelijke variabele is de culturele ambitie:

$$\begin{aligned} \text{CULTURELE AMBITIE KIND} = & \quad -.180 (\text{MATERIELE LEEFSTIJL OUDERS}) \\ & \quad +.270 (\text{CULTURELE LEEFSTIJL OUDERS}) \\ & \quad +.142 (\text{SCHOOL}) \end{aligned}$$

De verschillen tussen de kinderen zijn hier grotendeels terug te voeren op verschillen tussen de ouders, en in mindere mate op de school. Hoe meer de ouders een culturele leefstijl hebben des te meer culturele ambities hun kinderen hebben. Hoe meer de ouders een materiële leefstijl hebben, des te minder culturele ambities hebben de kinderen. Daarnaast is er tussen de scholen een significant verschil. De Montessori-school draagt iets meer bij aan de culturele ambities van haar leerlingen dan de traditionele school dat doet bij haar leerlingen. Aangezien de culturele leefstijl van de ouders in belangrijke mate de schoolkeuze bepaalt (zie rekruteringshypothese) en de school een direct effect heeft op de culturele ambities van haar leerlingen, kunnen we stellen dat de overdracht van de culturele leefstijl voor een klein deel verloopt via de school. De school reproduceert in geringe mate dit kenmerk van het herkomstmilieu.

De derde afhankelijke variabele is de culturele leefstijl van het kind, dat we als voorloper op de toekomstige culturele status en leefstijl opvatten.

$$\begin{aligned} \text{CULTURELE LEEFSTIJL KIND} = & \quad .389 (\text{CULTURELE LEEFSTIJL OUDERS}) \\ & \quad +.164 (\text{SCHOOL}) \end{aligned}$$

Ook hier blijken de ouders het grootste effect te hebben en de school een klein, maar significant effect. Dit betekent dat de kinderen voor een belangrijk deel de culturele leefstijl van hun ouders meekrijgen, maar dat de Montessori-school haar leerlingen hierin versterkt.

De conclusie is dat de reproductie van culturele kenmerken op twee manieren verloopt. Enerzijds worden de culturele kenmerken direct overgedragen van de ouders op de kinderen.

Anderzijds worden de culturele kenmerken, in geringe mate, via de school gereproduceerd.

We kunnen voorts nagaan of het zo is dat de bijdragen die de scholen leveren aan hun leerlingen afhankelijk zijn van de mate waarin de ouders een culturele of materiële leefstijl hebben. Dit betreft de toetsing van de *versterkingshypothese*. De hypothese leidt tot twee voorspellingen. Ten eerste: het Montessori-lyceum geeft elke leerling wat extra, maar geeft kinderen van cultureel rijke ouders meer extra dan kinderen van cultureel minder rijke ouders. Ten tweede: de traditionele school geeft elke leerling wat extra, maar geeft kinderen van economische rijke ouders meer extra dan kinderen van economisch minder rijke ouders.

Om de eerste voorspelling te toetsen hebben we een interactievariabele geconstrueerd:

$$\text{INTERACTIE} = \text{SCHOOL} * \text{CULTURELE LEEFSTIJL OUDERS}$$

De regressievergelijkingen zijn:

$$\begin{aligned} \text{CULTURELE LEEFSTIJL KIND} = & \quad .163 (\text{SCHOOL}) \\ & +.374 (\text{CULTURELE LEEFSTIJL OUDERS}) \\ & +.023 (\text{INTERACTIE}) \text{ n.s.} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{CULTURELE AMBITIE KIND} = & \quad .138 (\text{SCHOOL}) \\ & - .185 (\text{MATERIELE LEEFSTIJL OUDERS}) \\ & +.211 (\text{CULTURELE LEEFSTIJL OUDERS}) \\ & +.089 (\text{INTERACTIE}) \text{ n.s.} \end{aligned}$$

De interactie-effecten zijn in de verwachte richting, maar niet significant. Dat wijst erop dat kinderen van cultureel rijke ouders op de Montessorischool niet meer versterkt worden in hun culturele ambities dan kinderen van cultureel minder rijke ouders op die school.

Om de tweede voorspelling te toetsen hebben we de schoolvariabele omgecodeerd: 0 = Montessori; 1 = traditioneel. We hebben een interactievariabele gemaakt:

$$\text{INTERACTIE} = \text{SCHOOL} * \text{MATERIELE LEEFSTIJL OUDERS}$$

De regressievergelijking is:

$$\begin{aligned} \text{ECONOMISCHE AMBITIE KIND} = & \quad .292 (\text{SCHOOL}) \\ & +.121 (\text{MATERIELE LEEFSTIJL OUDERS}) \text{ n.s.} \\ & - .074 (\text{INTERACTIE}) \text{ n.s.} \end{aligned}$$

Het effect van de materiële leefstijl is de verwachte kant uit maar niet significant. De richting van het interactie-effect is tegengesteld aan wat we verwacht hadden. Het effect is overigens niet significant. Dit betekent dat de bijdrage van de traditionele school aan haar leerlingen niet sterker is voor leerlingen wiens ouders al veel economisch kapitaal hebben. Dat het effect negatief is zou er op kunnen wijzen dat de traditionele school compenseert in plaats van versterkt. Leerlingen die van huis uit weinig economisch kapitaal hebben krijgen meer dan leerlingen die van huis uit veel economisch kapitaal hebben.

De conclusie is dat er noch op het Montessori-lyceum noch op het traditionele lyceum sprake is van een versterking die afhankelijk is van kenmerken van de ouders. De versterkingshypothese moet worden verworpen.

6. CONCLUSIES

In dit onderzoek hebben we de verschillen in sociale rekrutering en reproductie van leefstijlkenmerken tussen een Montessori-lyceum en een traditioneel lyceum onderzocht aan de hand van de stratificatietheorie van Bourdieu. Zijn idee over een tweedimensionele statusstructuur met daarbij behorende leefstijlen is in ons onderzoek vruchtbaar gebleken om de verschillen tussen de scholen te karakteriseren. Ons onderzoek levert een aantal conclusies op:

- a. Het bleek goed mogelijk operationalisaties te maken voor cultureel en economisch kapitaal.
- b. De verschillen in sociale rekrutering tussen de twee scholen bleken in belangrijke mate bepaald te worden door twee leefstijlkenmerken, het bezit van economisch respectievelijk cultureel kapitaal.
- c. De reproductie van cultureel kapitaal van de ouders in een nieuwe generatie bleek voornamelijk direct te verlopen. De reproductie via de school is gering. Voor zover er sprake was van reproductie van economisch kapitaal, bleek deze voornamelijk indirect te verlopen, via de school.

In hoeverre de aangetroffen verschillen tussen de scholen generaliseerbaar zijn naar andere vernieuwingsgerichte en traditionele scholen, kan slechts op basis van een onderzoek met een groter aantal scholen in de steekproef worden gezegd.

NOTEN

1. Sociaal kapitaal heeft betrekking op relaties die mensen met elkaar onderhouden. In deze relaties kan zowel economisch als cultureel kapitaal in verschillende mate worden uitgewisseld en als zodanig bijdragen tot betere levenskansen. Ondanks het feit dat sommige mensen meer invloedrijke betrekkingen onderhouden dan andere, spreekt Bourdieu niet over een sociale elite.
2. Niet is aangetoond dat de door ons onderzochte scholen met de gemiddelde Montessori respectievelijk traditionele school overeenkomen. Hiervoor is een onderzoek naar een groter aantal representanten van de twee onderwijssoorten nodig.
3. Een ommissie in de meting van de materiële leefstijl is dat we niet over de gegevens met betrekking tot het inkomen en vermogen beschikken. Dit is in de enquête niet gevraagd omdat het niet aannemelijk is dat kinderen tussen de 15 en 17 jaar het inkomen van hun ouders weten. Minstens zo belangrijk voor de meting zijn de consumptiegoederen waarover men beschikt, omdat deze niet alleen aangeven dat men een hoog inkomen heeft, maar tevens laten zien wat men met het hoge inkomen doet (directere meting voor leefstijl). Het aantal door ons gebruikte directe metingen voor de materiële leefstijl is echter niet groot (er is alleen gevraagd naar vakantie). De gekozen luxegoederen hangen samen met het inkomen (correlatie van een soortgelijke variabele met het netto huishoudinkomen in een landelijke steekproef is .43 (Tijdbestedingsonderzoek van het SCP uit 1980)).

LITERATUUR

- Beekenkamp, G. G., & Dronkers, J. (1984). Rotterdam, Delft, Leiden. De plaats van het onderwijs in de rekrutering van president-directeuren. In J. Dronkers & F. N. Stokman (red.). *Nederlandse elites in beeld* (p. 85-101). Mens en Maatschappij Boekaflevering. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Bennett, N. (1977). *Onderwijsstijl en schoolprestaties* [oorspr. Teaching styles and pupil progress, 1976]. Utrecht: Het Spectrum.
- Bourdieu, P. (1973). Cultural reproduction and social reproduction. In R. Brown (ed.). *Knowledge, education and cultural change* (p. 71-112). London: Tavistock Publications.
- Bourdieu, P., & Passeron, J. (1977). *Reproduction in education, society and culture* [oorspr. La réproduction, 1970]. London: Sage Publications.
- Bourdieu, P. (1982). *Die feinen Unterschiede* [oorspr. La distinction, 1979]. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Bourdieu, P. (1983). Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. *Soziale Welt*, 34, 183-198.
- Collins, R. (1971). Functional and conflict theories of educational stratification. *American Sociological Review*, 36, 1002-1019.

Ganzeboom, H. (1984). *Cultuur en informatieverwerking*. Dissertatie, Utrecht.

Meijnen, W. (1980). Schooltypen in het lager onderwijs en milieuspecifieke leerprestaties. *Mens en Maatschappij*, 55, 385-411.

Meijnen, W. (1984). *Van zes tot twaalf*. 's-Gravenhage: Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs.

Manuscript ontvangen 9-4-1985.

Definitieve versie ontvangen 6-3-1986.